

Rapport 2011:4

Arkeologisk förundersökning

Ombyggnad av elnätet på Risingehalvön Ragnetorp - Gomma - Össby - Lundby

Risinge socken
Finspångs kommun
Östergötlands län

Kjell Svarvar

Ombyggnad av elnätet på Risingehalvön

Ragnetorp - Gomma - Össby - Lundby

Innehåll

Sammanfattning	2
Inledning	4
Områdesbeskrivning	4
Syfte	4
Metod och dokumentation	4
Resultat	5
Referenser	8
Tekniska uppgifter	9
Bilaga 1. Fyndlista	10

Ö S T E R G Ö T L A N D S M U S E U M
A V D E L N I N G E N F Ö R A R K E O L O G I

Box 232 • 581 02 Linköping • Tel 013 - 23 03 00 • Fax 013 - 12 90 70
info@ostergotlandsmuseum.se • www.ostergotlandsmuseum.se

Sammanfattning

I samband med ombyggnad av elnätet i området Ragnetorp - Gomma - Össby - Lundby i Risinge socken, Finspångs kommun, år 2005 utförde Östergötlands länsmuseum en arkeologisk förundersökning i form av antikvarisk kontroll.

Arbetet omfattade en sammanlagd sträcka på ca 8 km och schaktningsarbetena utfördes till stor del utefter väg. Den antikvariska kontrollen skedde vid fyra lokaler utefter den planerade kabelsträckningen. Invid Gomma bytomt (bebyggd) framkom fornlämning utefter planerad schaktsträcka. På grund av påträffad fornlämning och svårigheter att gräva ner kabeln i aktuellt område kom sträckningen att justeras till att löpa utefter väg förbi bebyggelsen. En av de påträffade boplatsanläggningarna i området, beläget ca 70 m öster om bytomtens historiska utsträckning, kom genom ¹⁴C-analys att dateras till vikingatid.

Kjell Svarvar
antikvarie

Figur 2. Utdrag ur digitala Fastighetskartan, blad (9G 1a Risinge, 9G 1b Ysunda, 9G 0a Doverstorp och 9G 0b Ragnertorp) med den aktuella sträckan för jordkabel (blå) och platserna för de antikvariska kontrollerna markerade. Skala 1:25 000.

Inledning

Östergötlands länsmuseum utförde en arkeologisk förundersökning i form av antikvarisk kontroll med anledning av ombyggnad av elnätet i området Ragnetorp - Gomma - Össby - Lundby i Risinge socken, Finspångs kommun, Östergötland. Arbetet omfattade en sammanlagd sträcka på ca 8 km och en stor del av schaktningsarbetena utfördes utefter väg.

Den antikvariska kontrollen utfördes under perioderna 4-6 juli och 1-2 september år 2005 på fyra lokaler utefter planerad schaktsträcka. Arbetet genomfördes efter muntligt beslut från Länsstyrelsen i Östergötlands län. Fältarbetet hade föregåtts av en fältbesiktning där fyra lokaler pekats ut som presumtiva lägen för fornlämning. Besiktningen gjordes av antikvarie Viktoria Björkhager, Östergötlands länsmuseum. Uppdragsgivare var Vattenfall Elddistribution AB i Linköping som även svarade för de arkeologiska kostnaderna. Ansvarig för förundersökningen och rapportarbetet var undertecknad.

Områdesbeskrivning

Ombyggnaden av elnätet kom att genomföras på den s k Risingehalvön i norra Östergötland. Halvön är belägen söder om Finspång och de aktuella exploateringarna kom att utföras vid denna halvös södra spets, norr om sjön Glan. Området för större delen av arbetsinsatserna låg tämligen högt ovan sjön Glans vattenlinje. Höjden i det aktuella området varierar mellan 20-60 m ö h i och med halvöns kraftigt kuperade strandlinje. I området Gomma - Skäftefall - Ragnetorp utgörs jordmänen av ett större stråk av mosand som löper i NNW-SSÖ riktning. Det övriga området domineras av åkerlera (Jordartskarta, bladet Finspång).

Den kända fornlämningsbilden visar att området troligtvis nyttjats under större delen av förhistorien. Söder om Össby och Gomma återfinns gravar i form av stensättningar (RAÄ 99 och 133, Risinge socken). RAÄ 99 utgörs av en ensamliggande rund stensättning belägen på moränbunden bergshöjd, ca 50 m norr och nordöst om jordkabelsträckningen. RAÄ 133, söder om Gomma, består av tre kvadratiska stensättningar på sydvästra delen av en moränbunden bergsrygg. Denna fornlämningslokal ligger ca 100 m sydväst och söder om kabelsträckningen.

I fornminnesregistret återfinns också tre lokaler som pekar på omfattande stenåldersaktivitet i området. Inom en mindre yta, mellan Ragnetorp och Gomma, har tre stenyxor (RAÄ 134, 147 och 192) hittats i åkermark. Dessa utgörs av en simpel skafthålsyxa av ljusgrå bergart, en skafthålsyxa av grå sandsten samt en tunnackig håleggad yxa av bergart. Två av dessa förvaras på Risinge

hembygdsgård. Områdets topografi med väldränerade marker av mosand och sydsluttningar ner mot sjön Glan gör också att många lokaler kan vara gynnsamma lägen för stenåldersboplatser.

Vid Skäftefall, ca 300 m ÖNÖ om den aktuella kabelsträckningens sydligaste del, har en arkeologisk utredning tidigare ägt rum i samband med avstyckning av fritidstomter. Vid en okulär besiktning inför utredningen påträffades avslag av flinta i en åker i närheten, vilket indikerade att en stenåldersboplatz kunde finnas i området. Vid sökschaktsgrävningen framkom inga indikationer i form av anläggningar eller fynd som pekade på en stenåldersboplatz varför slutsatsen drogs att den möjliga boplatzen kunde ligga högre upp i sluttningen, i närheten där flintavslagen påträffats och utanför undersökningsområdet (Hörfors 1993).

Schaktsträckan berörde utkanterna av flera bytomter med medeltida belägg. År 1467 omnämns en *Laurens i Ragnatorp* (Ragnetorp i Risinge socken, SOFI) där namnformen visar på en medeltida nybebyggelse. Gomma återfinns i det skriftliga källmaterialet redan 1399 (Gomma i Risinge socken, SOFI). Lundby i exploateringsområdets västligaste del nämns år 1357 (Lundby i Risinge socken, SOFI) och efterleden pekar här på att namnet ortnamnskronologiskt kan härledas till yngre järnålder. Detta gäller även Össby i arbetsområdets nordvästra del (Franzén 1982).

Syfte

Syftet med den arkeologiska förundersökningen var att fastställa huruvida fast fornlämning skulle komma att beröras av det planerade exploateringsföretaget. Om mindre ingrepp kom att ske i lagskyddade fornlämningar skulle dessa undersökas och dokumenteras i syfte att fastställa deras art, omfattning och datering. Om lämningarna visade sig ha en avsevärd omfattning skulle schaktsträckan om möjligt justeras för att förhindra ingrepp i fast fornlämning.

Metod och dokumentation

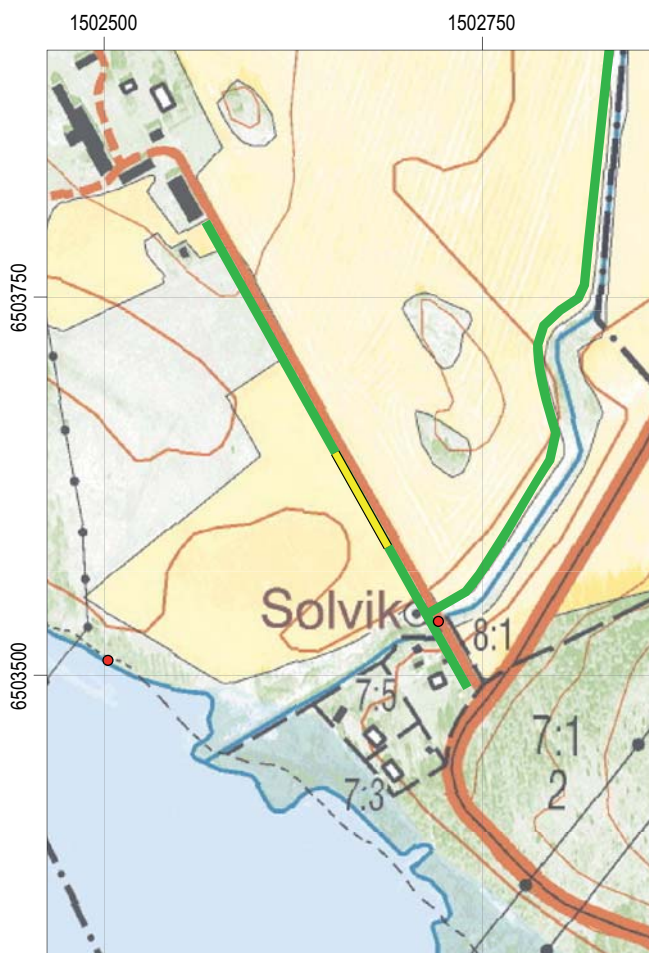
Den arkeologiska förundersökningen utfördes i form av en antikvarisk kontroll på fyra lokaler utefter jordkabelsträckningen. Det skedde dels genom löpande kontroll av jordkabelschaktet under arbetets gång, dels genom sökschaktning i kabelsträckningen.

Om anläggningar/kulturlager påträffades skulle dessa dokumenteras på plan- och profilritningar samt genom fotografering. Vid behov skulle relevant provtagning också ske.

Resultat

Lundby 1:6

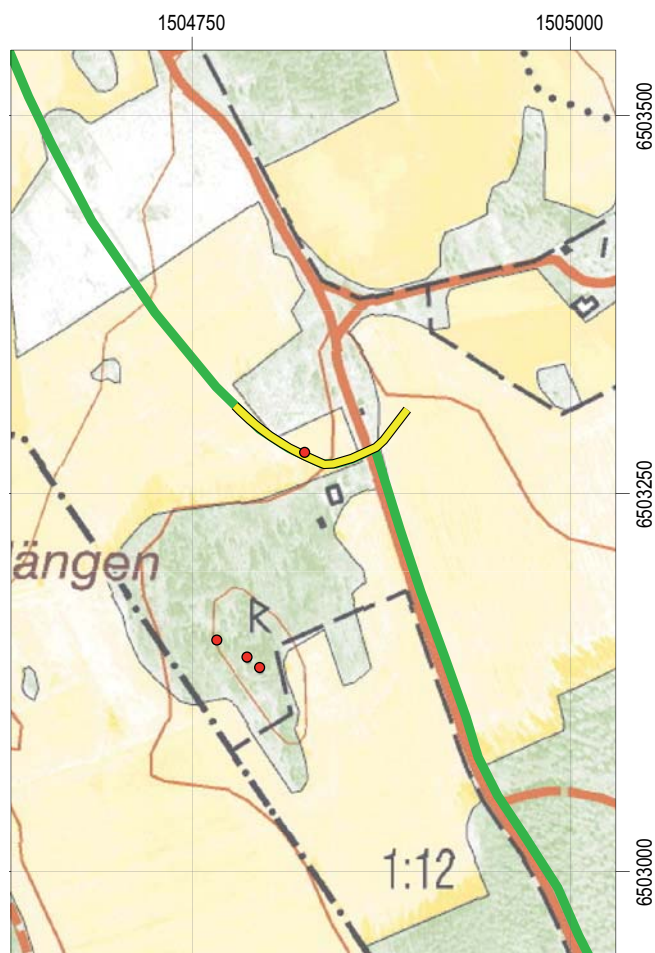
Vid Lundby 1:6 genomfördes antikvarisk kontroll utefter en sammanlagd sträcka på ca 70 m. Schaktsträckan var belägen i åkermark och löpte på sydvästra sidan om enskild väg (se fig 3). De arkeologiska insatserna motiverades av det topografiskt lämpliga läget. Under matjordslagret framkom endast naturliga jordlager. Inget av arkeologiskt intresse påträffades i det 0,8 m breda kabelschaktet varför jordkabelsträckningen kom att löpa som planerat.

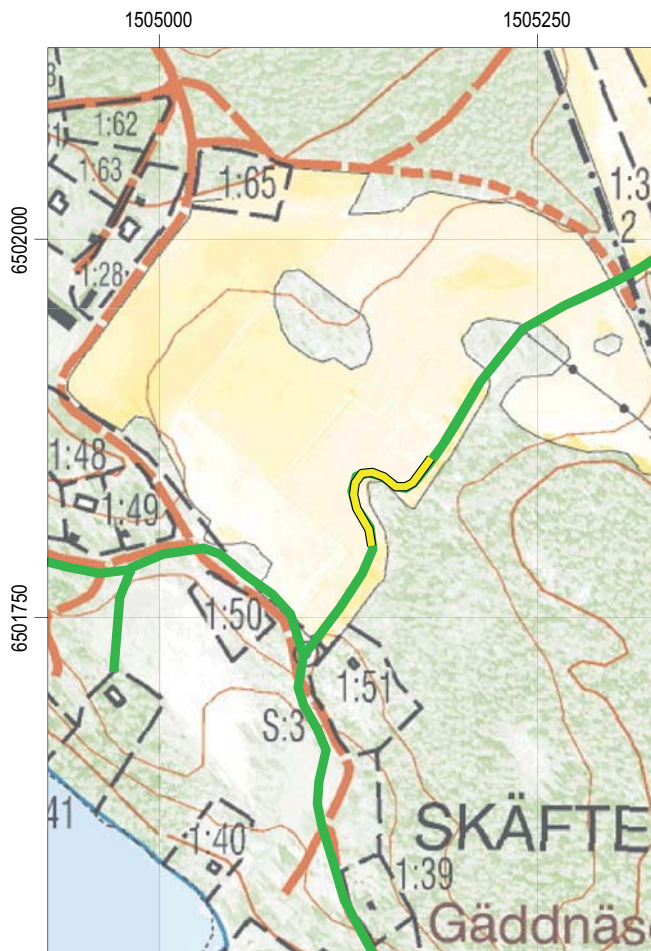
Figur 3. Utdrag ur fastighetskartan vid Lundby 1:6 med sträckorna för jordkabel (grön) och den antikvariska kontrollen (gul) markerade. Skala 1:5 000.

RAÄ 134

Söder om Gomma har en simpel skafthålsyxva av ljusgrå bergart tidigare upphittats i åkermarken (RAÄ 134, Risinge sn). Platsen är ungefärligt markerad i fornminnesregistret. Då kabelsträckningen löpte förbi denna plats genomfördes antikvarisk kontroll utefter en ca 130 m lång sträcka (se fig 4). Lösfyndet kunde indikera förekomsten av en boplats av stenålderskaraktär i området. Trots uppgiften om lösfynd i området framkom inget av arkeologiskt intresse utefter kabelsträckningen. Jordkabeln kunde därför placeras som planerat.

Figur 4. Utdrag ur fastighetskartan vid RAÄ 134, Risinge sn med sträckorna för jordkabel (grön) och den antikvariska kontrollen (gul) markerade. Skala 1:5 000.

Figur 5. Utdrag ur fastighetskartan vid Skäftefall 1:3 1 med sträckorna för jordkabel (grön) och den antikvariska kontrollen (gul) markerade. Skala 1:5 000.

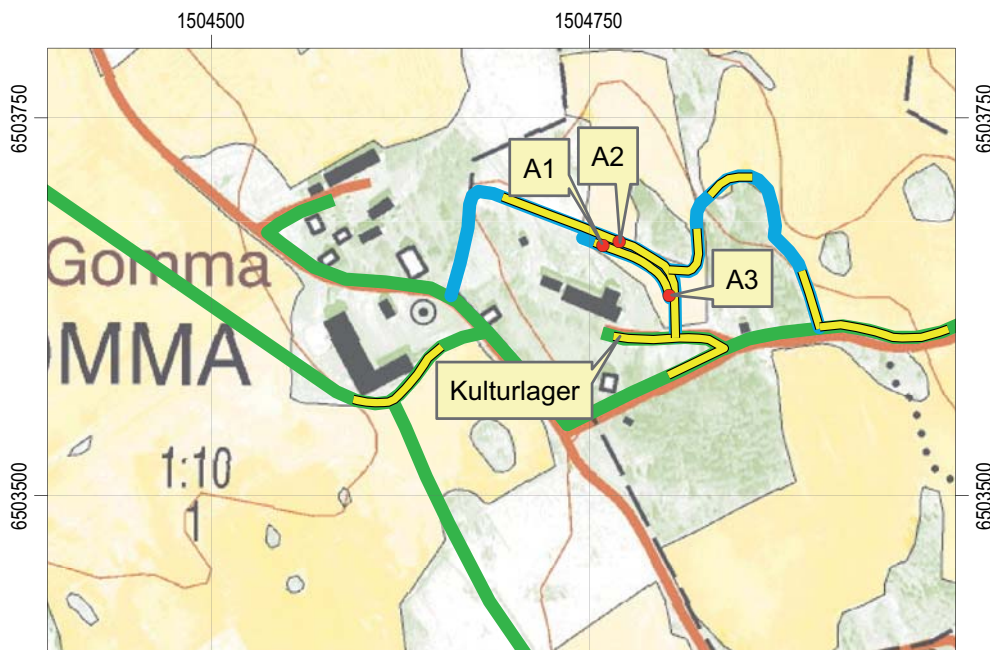
Skäftefall 1:3 1

Ca 1 km sydöst om Skäftefall, på fastigheten Skäftefall 1:3 1, genomfördes antikvarisk kontroll utefter en ca 100 m lång sträcka. Sträckan var belägen i åkermark och de arkeologiska insatserna motiverades av platsens goda topografiska förhållanden sett ur fornlämningssynpunkt (se fig 5). Inget av arkeologiskt intresse framkom.

Gomma by

Vid Gomma by var den planerade jordkabeln tänkt att vika av från sträckningen utefter befintlig landsväg för att därefter löpa genom bybebyggelsen och vidare österut. En del av dessa sträckor bedömdes beröra bytomtens utsträckning, så som de historiska kartorna utvisar. Eftersom sträckorna i huvudsak berörde vägområde bedömdes de ej orsaka intrång i eventuell fornlämning. Området öster om Gomma by, där kabeln var planerad att löpa i åkermark, bedömdes utgöra ett topografiskt lämpligt område sett ur fornlämningssynpunkt varför dessa sträckor omfattades av antikvarisk kontroll. I nämnda område skedde detta genom grävning av sökschakt i den tänkta kabelns sträckning.

Ca 70 m öster om bytomtens utsträckning påträffades anläggningar av förhistorisk karaktär (A1, A2 och A3). Anläggningarna framkom på ett djup av 0,2-0,3 m och omgivande undergrund utgjordes av gulbrun mjåla. Jordtacket var ställvis mycket tunt och berggrunden framkom i dessa områden endast 0,1-0,2 m under marknivå. På grund av påträffad fornlämning och svårigheterna att kunna gräva ner jordkabeln i området kom den tänkta

Figur 6. Utdrag ur fastighetskartan vid Gomma med sträckorna för jordkabel (grön), ursprungligen planerad sträcka för jordkabel (blå), den antikvariska kontrollen (gul) och framkomna anläggningar markerade (röd). Skala 1:5 000.

kabelsträckningen att ändras till att löpa utefter väg förbi byn österut (se fig 6).

De framkomna anläggningarna i områdets östra delar utgjordes alla av boplatsanläggningar av förhistorisk karaktär. A1 och A2 bestod av större mörkfärgningar innehållande svart sotig mjåla, varav den förstnämnda anläggningen var fyndförande. Fynden utgjordes av enstaka brända ben, bitar av bränd lera och anläggningens fyllning innehöll även måttligt med skärvsten. Det påträffade brända benmaterialet utgörs enligt en översiktlig analys av oidentifierbara djurben (muntlig uppgift, Petter Nyberg). Ingen av mörkfärgningarna öppnades upp eller undersöktes i sin helhet varför deras funktion inte gått att fastställa inom ramen för den antikvariska kontrollen. Ca 40 m åt sydöst framkom även botten av ett stolphål (A3), ca 0,4 m i diameter och endast 0,2 m djupt.

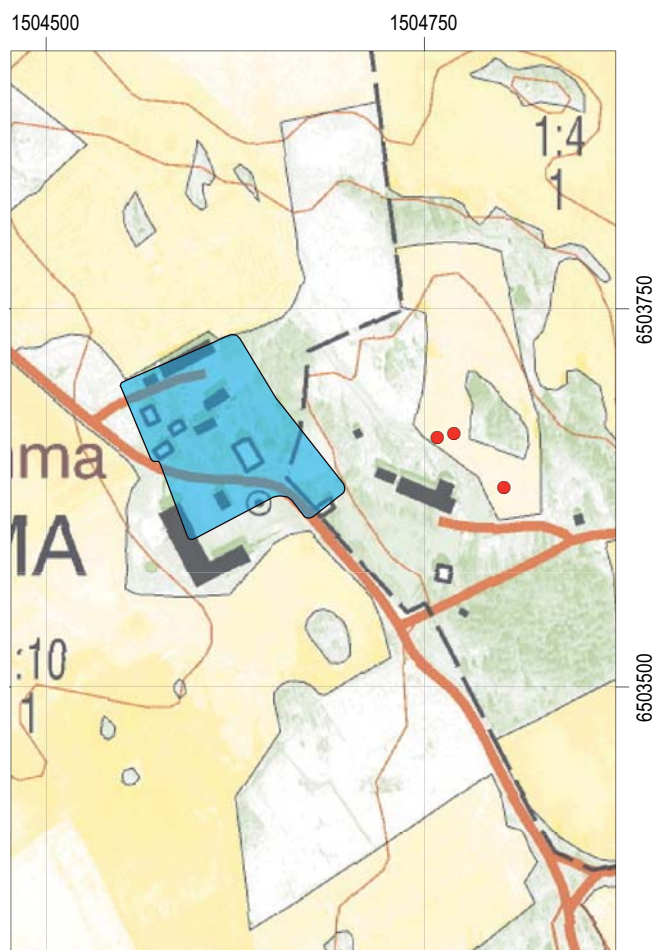
På södra sidan om enskild väg, in till den sydöstra delen av bebyggelsen vid Gomma, framkom utefter en 6 m lång sträcka av kabelschaktet ett ca 0,1-0,2 m tjockt fyndförande kulturlager. Fynden utgjordes av enstaka sinttrade slaggbitar och tegelflis. Lagret bestod av mörkbrun, ställvis sotig jord, med en underliggande sotlins längst i

väster. Kulturlagret kunde endast iaktas i schaktets västra ände, mot bebyggelsen och avtog österut. Lagret tolkas ha tillkommit under en senare fas av bebyggelseutvecklingen och är också något perifert beläget gentemot bytomtens historiska utsträckning.

De påträffade anläggningarna av förhistorisk karaktär i områdets östra del bedöms utgöra del av utkanten av ett boplatsoområde som förmodligen sträcker sig mot bybebyggelsen i väster. En ¹⁴C-analys av träkol från den fyndförande mörkfärgningen A1 gav en vikingatida datering, 770-980 e Kr (2 σ, Ua-24884) (se fig 9). Dateringen stärker antagandet att den förhistoriska boplatsens koncentration troligtvis är belägen västerut då den tidigaste historiskt belagda bebyggelsen i form av Gomma by är belägen i detta område. De framkomna fornlämningarna vid Gomma visar sannolikt på en bebyggelsekontinuitet från yngre järnålder till historisk tid. Namnformerna vid den berörda delen av Risingehalvön visar att en del av bebyggelsen med största sannolikhet kan härledas till förhistorisk tid. Efterleden i de närbelägna byarna Össby och Lundby, 2 respektive 2,5 km nordväst härom, skvallrar exempelvis om detta.

Figur 7. Utsnitt ur en geometrisk ägoavmätning över Gomma från år 1650 (LMS, akt D84-25:d1:403).

Figur 8. Utdrag ur fastighetskartan vid Gomma by med bytomtens utsträckning (blå) vid tiden för storskiftet år 1800 (Lantmäteriet i Linköping, akt 05-FIN-109) och de framkomna anläggningarna markerade. Skala 1:5 000.

Gomma by omnämns första gången år 1399 i det historiska källmaterialet. Byn omtalas då i ett fastebrev där *peter algotsson i ösby* köper jord i *gomo* av *ine sallason* (DS). Några decennier senare, år 1436, nämns återigen en *pedber algotsson i gomo* (SOFI). På den första lantmäteriakten som avbildar byn, en geometrisk ägoavmätning från år 1650, är bebyggelsen centralt belägen omgiven av ett väster- och ett östergärde (LMS, akt D84-25:d1:403). Uppodlingsgraden på inägora är fortfarande förhållandevis låg (se fig 7). Vid tiden för storskiftet år 1800 bestod byn av sex gårdar. Åkerarealerna är alltså endast belägna väster och öster om bebyggelsen (Lantmäteriet i Linköping, akt 05-FIN-109). De påträffade anläggningarna av boplatsskarakter, varav en daterats till yngre järnålder, var belägna i den tidigare åkermarken i öster och kan sålunda återspegla ett exempel på bebyggelsekontinuitet från förhistorisk tid i Risingeområdet.

Referenser

Franzén, G. 1982. *Ortnamn i Östergötland*. Stockholm.

Hörfors, O. 1993. *Skäpfall 1:4. Risinge socken, Finspångs kommun, Östergötland*. Arkeologisk utredning, 516/93. Östergötlands länsmuseum, kulturmiljöavdelningen.

Otryckta källor

Diplomatarium suecanum (DS). 2001. De svenska medeltidsbrev i svenskt Diplomatariums huvudkartotek. CD version 2 Riksarkivet.

Fornminnesregistret för Risinge socken

Muntlig uppgift, Petter Nyberg, Östergötlands museum

www.sofi.se/ortnamnsregistret

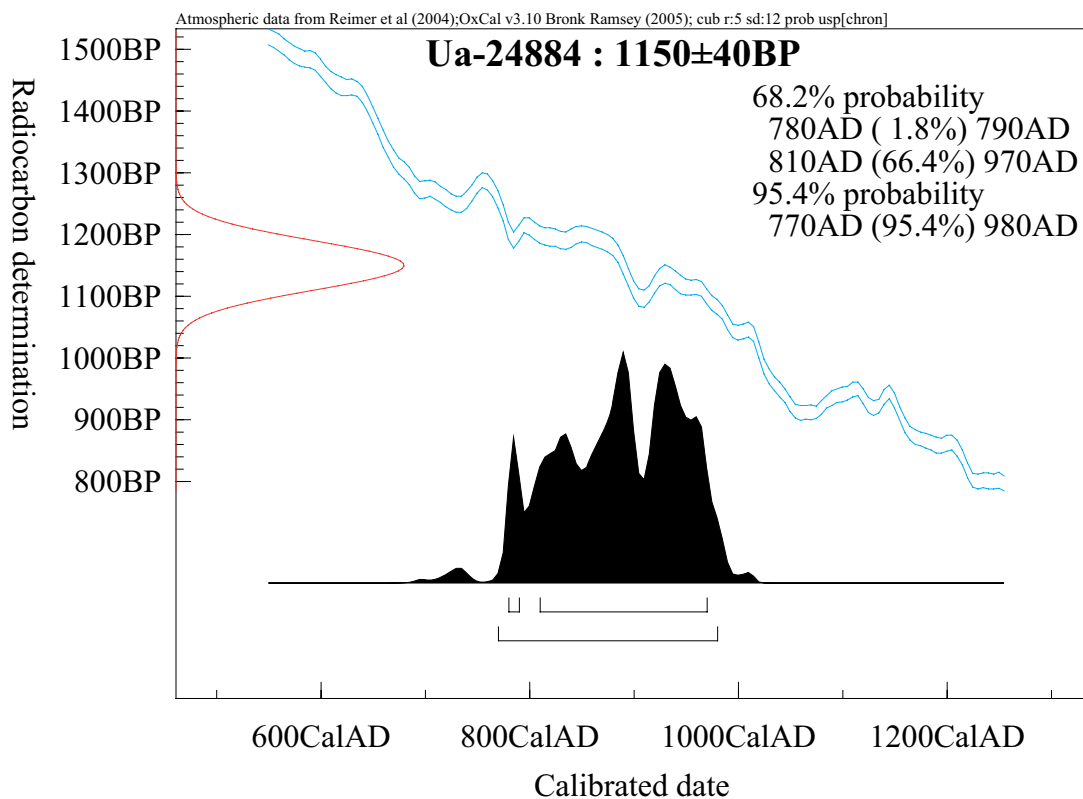
Kartmaterial

Lantmäteriet i Linköping, akt 05-FIN-109. Storskifte, Gomma, 1800

LMS, akt D84-25:d1:403. Geometrisk ägoavmätning, Gomma, 1650

Häradsekonomska kartan 1868-77, bladnamn Dovern, rakid J112-55-14

Jordartskarta, bladet Finspång. Sveriges geologiska undersökning

Figur 9. Kalibreringskurva för kolprov från A1 öster om utsträckningen för Gomma bytomt, Risinge sn. ^{14}C -prov analyserat på Ångströmlaboratoriet i Uppsala.

Tekniska uppgifter

Lokaler	Ragnetorp – Gomma – Össby – Lundby
Socknar	Risinge
Kommun	Finspång
Län och landskap	Östergötland
Fornlämningsnr	Intill RAÄ 134, Risinge sn m fl
Ekonomiska kartans blad	9G 0a Doverstorp 9G 0b Ragnetorp
Koordinater	X6501320-6504705, Y1502565-1505785
Koordinatsystem	RT 90 2,5 gon V
Typ av undersökning kontroll	Arkeologisk förundersökning i form av antikvarisk kontroll
Länsstyrelsens dnr	431-8547-05
Länsstyrelsens handläggare	Annika Toll
Länsstyrelsens beslut	Muntligt, 2005-06-29
ÖLM dnr	351/05 och 359/05
ÖLM projekt nr	530313
Uppdragsgivare	Vattenfall Eldistribution AB i Linköping
Kostnadsansvarig	Vattenfall Eldistribution AB i Linköping
Projektansvarig	Kjell Svarvar
Fältarbetstid	4-6/7 och 1-2/9 2005
Totalt undersöktes	ca 320 löpmeter
Fynd	ÖLMC4551
Foto filmnr	Endast digitala
Analys	¹⁴ C (Ua-24884)
Grafik	Kjell Svarvar
Renritning	-
Grafisk form	Lasse Norr

Dokumentationsmaterialet förvaras på Östergötlands museum.

Ur allmänt kartmaterial
ISSN 1403-9273

© Lantmäteriverket MS2008/06551
Rapport 2011:4 © Östergötlands museum

Bilaga 1. Fyndlista

C4551:	Antal	Föremål	Material	Vikt	Anl	Lager	Anmärkning
1	2	Slagg	Slagg	17,4		Kulturlager	Hårt sintrad, blåsig slagg.
2	77	Bränd lera	Lera	159,4	A1		Vissa fragment ev keramik?
3	20	Bränt ben	Ben	1,1	A1		
4	3	Lerklining	Lera	106		Kulturlager	Något sintrad lerklining med pinn-/gräs-avtryck.

I samband med ombyggnad av elnätet i området Ragnetorp - Gomma - Össby - Lundby i Risinge socken och Finspångs kommun år 2005 utfördes en arkeologisk förundersökning i form av antikvarisk kontroll. Arbetet omfattade en sammanlagd sträcka på ca 8 km och schaktningsarbetena genomfördes i huvudsak utefter väg.

Den antikvariska kontrollen skedde vid fyra lokaler utefter den planerade kabelsträckningen. Invid Gomma bytomt (bebyggd) framkom fornlämning utefter planerad schaktsträcka. På grund av påträffad fornlämning och svårigheter att gräva ner kabeln i aktuellt område kom sträckningen att justeras till att löpa utefter väg förbi bebyggelsen. En av de påträffade boplatzanläggningarna i området, beläget ca 70 m öster om bytomtens historiska utsträckning, kom att dateras till vikingatid.